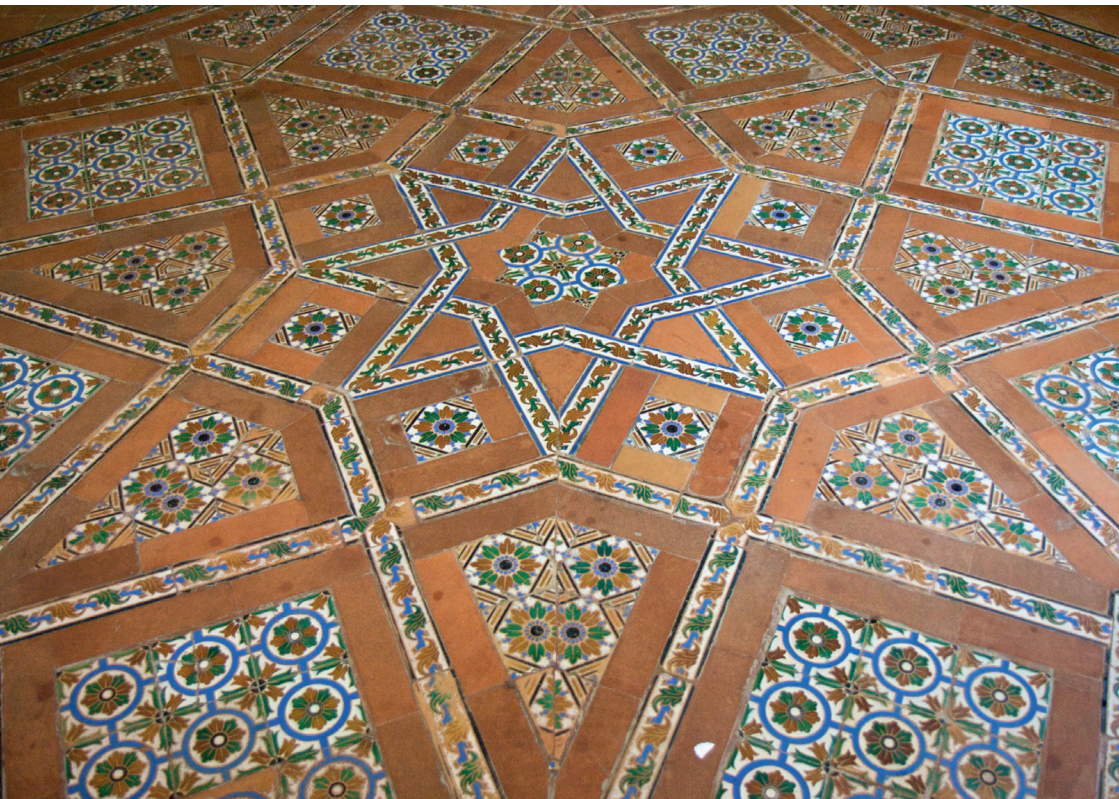

Nationaal Coördinator
Terrorismebestrijding en Veiligheid
Ministerie van Justitie en Veiligheid

Islamistische radicalisering onder Turkse Nederlanders

Een verkenning

Inleiding

‘De weerstand tegen radicale islamitische ideologieën [blijft] over het algemeen groot’. Dit schreef de AIVD over de Turks-Nederlandse gemeenschap in zijn jaarverslag 2008.¹ De dienst zag geen gevaar voor grootschalige radicalisering onder Turkse Nederlanders. Toch signaleerde de AIVD ook een zorgelijke ontwikkeling: het aantal jongeren in de Turks-Nederlandse gemeenschap dat radicaliseerde, was groeiende. In deze korte analyse beschrijft de NCTV hoe die ontwikkeling, waarover zorgden leefden, verder is verlopen. Enkele gebeurtenissen geven daartoe aanleiding. In het afgelopen decennium zijn tientallen Nederlanders met een Turkse achtergrond naar Syrië en Irak gereisd om zich te voegen bij jihadistische strijdgroepen. Daarnaast pleegde een man met een Turkse achtergrond een terroristische aanslag in een tram in Utrecht op 18 maart 2019. En ten slotte heeft de NCTV de afgelopen jaren vastgesteld dat via diverse webfora en sociale media van Turks-Nederlandse organisaties radicale boodschappen van Turkse predikers werden verspreid. Zijn er wezenlijke veranderingen in de weerbaarheid tegen politiek-religieus extremisme in de Turks-Nederlandse gemeenschap? Die vraag staat centraal in deze verkenning, die gebaseerd is op open bronnen (waaronder academische literatuur en mediaberichten), websites en sociale media van enkele organisaties en gesprekken met medewerkers van diverse (overheids-)organisaties en experts.

Het Turks-Nederlandse religieuze landschap

Voordat wordt ingegaan op islamistisch radicalisme onder Turkse Nederlanders wordt eerst de bredere maatschappelijke en religieuze context geschetst. In Nederland leven ruim 420.000 mensen met een Turkse afkomst (eerste en tweede generatie personen met een migratie-achtergrond). 52,7% van hen is geboren in Nederland.² Verder waren er begin 2020 circa 30.000 'derde generatie' Nederlanders met een Turkse achtergrond.³ Binnen de Turks-Nederlandse gemeenschap bestaat grote diversiteit op allerlei terreinen waaronder etnische afkomst, sociaaleconomische positie, leeftijd, culturele oriëntatie, politieke affiliatie en religieuze beleving. Ongeveer 86% van de Turkse Nederlanders beschouwt zich moslim.⁴ Een deel van hen behoort tot de alevieten, een ondogmatische islamitische stroming met een religieus-humanistische inslag. Cijfers over hun aantal lopen uiteen maar mogelijk gaat het over een kwart van alle Turkse Nederlanders.⁵ De overgrote meerderheid van de Nederlandse moslims met Turkse achtergrond behoort tot de soennitische stroming. De religieuze beleving en praxis is zeer gevarieerd. De meeste Turkse moslims volgen - in meer of mindere mate - de Hanafi wetschool⁶ en Maturidi geloofsleerschool.⁷

De organisatiegraad onder Turks-Nederlandse moslims is al meerdere decennia hoog. Er zijn vier belangrijke organisaties die voorzien in religieuze en sociale behoeften van Turkse Nederlanders:

- de *Islamitische Stichting Nederland* (ISN, de Nederlandse vertegenwoordiging van Diyanet);
- *Milli Görüş* (dat in Nederland sinds 1997 twee koepelorganisaties kent, Milli Görüş Noord-Nederland, MGNN en - in Zuid-Nederland - de Nederlandse Islamitische Federatie, NIF);
- de *Süleymani* (Stichting Islamitisch Centrum Nederland, SICN);
- de *Gülen-beweging* (die zichzelf veelal aanduidt als 'Hizmet').⁸

Op twee van deze organisaties, ISN en Milli Görüş, wordt hier nader ingegaan. In Nederland zijn ruim 150 moskeeën aangesloten bij de Nederlandse Diyanet-vertegenwoordiging ISN. Diyanet is het Turkse

Directoraat voor Godsdienstzaken. Sinds de oprichting van de Turkse seculiere staat in 1923 is de relatie tussen staat en religie een prominent en beladen onderwerp van discussie in de Turkse politiek en samenleving, waarin verschillende fasen zijn te onderscheiden.⁹ In de vierde en huidige fase (sinds 2003) domineert president Erdoğan met zijn Partij voor Rechtvaardigheid en Ontwikkeling (Adalet ve Kalkınma Partisi, AKP) het politieke toneel. Zijn aantreden 'betekende geen einde van het seculiere staatsmodel, maar een integratie van islamitisch georiënteerde maatschappelijke krachten in de seculiere staat'.¹⁰ Diyanet is ook verantwoordelijk voor het uitzenden van Turkse imams naar landen met een Turkse gemeenschap, zoals Nederland. Als overheidsorganisatie verspreidt Diyanet de visie van de Turkse overheid op het gebied van religie en maatschappij. Met de opkomst van de AKP, de partij van president Erdoğan, is dat in toenemende mate een conservatief-religieuze boodschap geworden.¹¹ Het beeld dat ISN geheel aan de leiband van de AKP loopt, is echter te simplistisch volgens onderzoek uit 2017.¹² Daarnaast is ISN transparant in zijn religieuze boodschap: de vrijdagpreken, die voor een deel in Turkije worden opgesteld, worden in het Turks en Nederlands gepubliceerd op de website van ISN.

Milli Görüş werd lange tijd beschouwd als de 'parallele Turkse islam', een conservatievere tegenhanger van de 'formele' Turkse islam, vertegenwoordigd door ISN. De twee koepelorganisaties van Milli Görüş beheren samen circa veertig moskeeën en hebben naar eigen zeggen ruim 15.000 actieve leden.¹³ Sinds het eind van de vorige eeuw zijn beide koepelorganisaties organisatorisch ingebed in de Europese koepelorganisatie van Milli Görüş, de 'Islamische Gemeenschap Milli Görüş' (IGMG) in Keulen. Waar in het verleden animositeit bestond tussen Milli Görüş en ISN lijken de organisaties meer toenadering tot elkaar te zoeken in de laatste jaren.¹⁴ Dit hangt nauw samen met de gewijzigde religieuze oriëntatie van Diyanet die in het tijdperk van president Erdoğan nauwer aansluit op die van Milli Görüş.

Islamistische radicalisering

Onder 'islamisme' (of: 'politieke islam') wordt het fundamentalistische politiek-religieuze streven naar de inrichting van een samenleving gebaseerd op de beginselen van de sharia verstaan; een inrichting die op gespannen voet met de democratische rechtsorde staat.¹⁵ De consensus onder academici, Turks-Nederlandse religieuze instellingen en experts is dat politiek-religieuze radicalisering een marginaal verschijnsel is onder Turkse Nederlanders.¹⁶ Staring et al. gaven in 2014 diverse verklaringen voor de weerbaarheid van Turkse Nederlanders voor radicalisering. De sterke institutionalisering van de islam via de koepelorganisaties geeft jonge Turkse Nederlanders de gelegenheid hun geloof te beleven zonder te radicaliseren. De koepels zijn in die zin een buffer tegen extremisme. Andere factoren zijn onder andere de sterke verbondenheid en interne gerichtheid binnen de Turks-Nederlandse gemeenschap, een positief zelfbeeld en vertrouwen in de eigen sociale mobiliteit. Met name door de interne gerichtheid en het positieve zelfbeeld leven gevoelens van discriminatie en uitsluiting onder Turkse Nederlanders in vergelijking met andere grote gemeenschappen met een migratieachtergrond minder sterk.¹⁷

Toch is een klein deel van de Turkse Nederlanders vatbaar voor een radicaal, islamistisch discours. Dat is geen nieuwe ontwikkeling. De AIVD constateerde dat al in zijn jaarverslag 2008.¹⁸ Die vatbaarheid vertaalt zich onder andere in de deelname van Turkse Nederlanders op beperkte schaal aan islamistische organisaties en stromingen als het jihadisme, het salafisme, Hizb-ut Tahrir (HuT) en de Kalifaatstaatgroep (of Kaplanbeweging). De laatste twee zijn islamistische organisaties die in meerdere landen actief zijn en in Nederland kleine vertegenwoordigingen hebben, die geheel (Kaplan) of deels (HuT) uit Turkse Nederlanders bestaan. De HuT, die anders dan de Kaplangroep in Nederland zichtbaar is op internet, sociale media en bij demonstraties, is multi-etnisch en presenteert zich op geen enkele wijze als Turks.¹⁹

Jihadisme

De jihadistische beweging in Nederland telt tussen vijf- en zeshonderd aanhangers.²⁰ Onder hen zijn enkele tientallen personen met een Turkse achtergrond; dat is relatief weinig als dit aantal wordt afgezet tegen het aandeel van de Turkse Nederlanders in het totaal aantal moslims in Nederland. Ook zijn er enkele tientallen Nederlandse jihadistische uitreizigers naar Syrië en Irak met een Turkse afkomst.²¹ Turks-Nederlandse jihadisten zijn in de regel onderdeel van een multi-etnisch netwerk. Het jihadisme maakt, zoals het salafisme, geen etnisch onderscheid. Alle moslims worden, ongeacht herkomst, geschaard onder de wereldwijde moslimgemeenschap, de *ummah*. Van het jihadisme gaat een geweldsdreiging uit. Op 19 maart 2019 schoot Gökmen T., een Turkse Nederlander, vier personen dood in en om een tram in Utrecht. Dit was de enige terroristische aanslag in Nederland sinds 2004 met een - waarschijnlijk - jihadistische intentie.²² Hoewel hij waarschijnlijk banden onderhield met de Kaplanbeweging moet T. worden gezien als een alleen-handelende dader. Er zijn overigens geen aanwijzingen dat Turks-Nederlandse jihadisten eerder de geweldsdrempel overstappen dan andere jihadisten in Nederland. Zo bevinden zich onder de daders en verdachten van aanslagplannen in de afgelopen jaren, waarover onder andere in het Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland is bericht, geen andere personen met een Turkse achtergrond. Er zijn verder geen aanwijzingen dat het aantal Turks-Nederlandse jihadisten in Nederland groeit. De beweging in zijn geheel stagneert al enkele jaren in omvang.²³

Salafisme

Het is niet duidelijk hoeveel Turkse Nederlanders aanhanger zijn van het salafisme. Volgens een studie van het Sociaal en Cultureel Planbureau uit 2018 zou 0,3% van de Turkse moslims boven de 15 jaar in Nederland zichzelf beschouwen als salafist; hetgeen neer zou komen op minder dan 1.000 personen. Het werkelijke aantal ligt waarschijnlijk hoger, omdat volgens de studie salafisten zich niet altijd als salafist betitelen.²⁴ Er zijn geen exclusief Turks-Nederlandse salafistische moskeeën of instellingen in Nederland. Al vele jaren is een gering aantal salafistische aanjagers van Turkse afkomst actief. Salafistische aanjagers zijn invloedrijke voormannen die in essentie uitdragen dat het zich afkeren of zelfs haten van andersdenkenden een

verplicht onderdeel is van het moslim-zijn. In sommige gevallen erkennen zij de democratische rechtsorde niet, zoals de legitimiteit van de Nederlandse grondwet, overheid, politie, rechtspraak en andere democratische processen.²⁵ Aanjagers met een Turkse achtergrond richten hun radicale boodschap niet exclusief op een Turks-Nederlandse achterban. Maar omdat een deel van zijn publicaties in de Turkse taal is gesteld, spreken zij expliciet ook dat segment van de Nederlandse bevolking aan.

Overige relevante ontwikkelingen

De NCTV heeft vastgesteld dat vooral tussen 2012 en 2018 via diverse webfora en sociale media van enkele Turks-Nederlandse organisaties religieus-radicalen boodschappen van bepaalde Turkse predikers werden verspreid.²⁶ Het betreft met name jongerenverenigingen die onderdeel vormen van de koepelorganisatie Milli Görüş. Het gedachtegoed is te kenschetsen als onverdraagzaam en lijkt op zijn minst deels geïnspireerd door salafistisch gedachtegoed. Zo zijn sommige uitspraken in lijn met de salafistische leerstelling van *al-wala wa-l-bara*, 'loyaliteit en afkeer'.²⁷ Andere uitspraken vallen niet exclusief binnen het salafistische spectrum maar zijn wel te kenschetsen als haatzaaiend en discriminerend, met name gericht tegen joden, sjiïeten, homoseksuelen en vrouwen. Ook is uit de sociale media van de verenigingen op te maken dat er over en weer bezoeken zijn geweest tussen jongeren en enkele Turkse predikers van wie radicale boodschappen werden gedeeld. De verspreiding van het onverdraagzame gedachtegoed evenals de contacten lijken sterk afgenomen na 2018, toen er negatieve publiciteit over ontstond en sociale media werden opgeschoond.²⁸ Verspreiding en contacten gaan echter op beperktere schaal door. Het is niet duidelijk of jongeren zich grondig en duurzaam door het verspreide radicale gedachtegoed hebben laten inspireren, en als gevolg daarvan zelf zijn geradicaliseerd.

Invloed uit Turkije?

De vraag werpt zich op of de opleving in de verspreiding van onverdraagzaam gedachtegoed van bepaalde Turkse predikers, vooral in de periode 2012-2018, gerelateerd is aan ontwikkelingen in Turkije. De Turkse regering heeft geen directe bemoeienis met radicalisering onder Turkse

Nederlanders. De export van politiek-religieus extremisme is geen onderdeel van de diasporapolitiek.²⁹ Maar indirect kunnen ontwikkelingen in Turkije wel van invloed zijn. In de afgelopen jaren hebben bepaalde groeperingen met een islamistische agenda meer ruimte gekregen van de Turkse regering. Zo vonden naar schatting vijftienhonderd Egyptische Moslimbroeders hun toevlucht in Turkije na de coup van het Egyptische leger tegen Mohamed Morsi in de zomer van 2013.³⁰ Zij houden conferenties in Turkije en verzorgen radio- en tv-uitzendingen via een aantal eigen kanalen.³¹ Politiek salafisten manifesteren zich er via sociale media, uitgeverijen, boekwinkels en scholen.³² Toch is Turkije geen vrijplaats voor het internationale islamisme. De speelruimte die de huidige Turkse regering personen en organisaties verbonden aan die stroming gunt, kent grenzen, vooral als uitlatingen en gedragingen tegen de belangen van de staat, de AKP of president Erdoğan ingaan. Recent zijn bijvoorbeeld TV-zenders van Moslimbroeders in Istanbul aan banden gelegd in het kader van het streven van de Turkse regering om de relaties met Egypte en andere landen in het Midden-Oosten te normaliseren.³³

De bewegingsruimte voor predikers met een islamistisch profiel kent geen landsgrenzen. Zo wordt samenwerking gezocht met Turken in de diaspora, waaronder ook in Nederland. Er lijkt hier overigens sprake te zijn van een wisselwerking, omdat dergelijke contacten ook vanuit Nederland worden gelegd.³⁴ Van islamistische kringen in Turkije kan dus een stimulerende werking uitgaan. Daarnaast kan de felle antiwesterse retoriek van de Turkse regering een negatief effect sorteren. De Turkse overheid, en organisaties die aan de Turkse overheid gelieerd zijn, berichten structureel over de vermeend achtergestelde positie en discriminatie van moslims in Europa. Via de (digitale) Turkstalige media bereiken die berichten ook veel Turkse Nederlanders. Omdat radicale aanjagers inspelen op sentimenten van islamhaat en discriminatie profiteren ook zij van het bij tijd en wijle felle antiwesterse discours van president Erdoğan en andere Turkse politici.

Dreiging voor de nationale veiligheid

De overgrote meerderheid van de Turks-Nederlandse moslims houdt zich verre van islamistisch extremisme. Toch is er in de marges beperkte steun voor radicale stromingen in de islam. Dit is geen nieuw verschijnsel en er zijn geen aanwijzingen dat de omvang ervan in de afgelopen decennia sterk gewijzigd is. Van deze beperkte steun gaat een potentiële dreiging tegen de nationale veiligheid uit. Het duidelijkst manifesteert die zich bij het ojhadisme, omdat die stroming geweld tegen andersdenkenden legitimeert. Wat het salafisme betreft, komt de potentiële dreiging met name van het geringe aantal Turks-Nederlandse salafistische aanjagers in geval zij anderen actief aanzetten tot het ondermijnen van de democratische rechtsorde. Het aantal Turks-Nederlandse aanjagers is al vele jaren gering en er zijn geen aanwijzingen dat dat aantal groeit of afneemt. Verspreiding van onverdraagzaam gedachtegoed onder sommige Turks-Nederlandse jongeren ten slotte is niet direct een bedreiging van de nationale veiligheid, maar is toch zorgelijk. Dit gedachtegoed staat in veel opzichten haaks op de open, pluriforme en democratische Nederlandse samenleving. Omarming ervan kan er dus toe leiden dat deze jongeren zich verder verwijderen van een maatschappij die is gebaseerd op die waarden. Het kan op termijn leiden tot isolationisme en ondermijning van de sociale cohesie. Dat veel van de radicale content na 2018 is verdwenen is als positief aan te merken, evenals de vermindering van de contacten met radicale Turkse predikers. Dit neemt niet weg dat een klein aantal Turks-Nederlandse jongeren nog steeds vatbaar lijkt voor een onverdraagzaam, islamistisch discours.

Tot slot

Er lijken geen grote veranderingen in de aard en de omvang van de bevattelijkheid van Turkse Nederlanders voor een radicaal religieus betoog. De weerstand tegen politiek-religieus extremisme is nog steeds groot. Wel lijken er verschuivingen in de verschijningsvorm, zoals de verspreiding van radicaal gedachtegoed op sociale media van jongerenverenigingen, die recentelijk lijkt afgenomen maar niet geheel is verdwenen. Hoe die bevattelijkheid zich zal ontwikkelen, laat zich nog aanzien. Veel hangt af van de oriëntatie van jongeren. Volgens onderzoek speelt er in moslimgroeperingen in Nederland een generatieverschil, waarbij jongeren, die meer dan hun ouders georiënteerd zijn op de Nederlandse samenleving, kritischer staan ten opzichte van islamitische organisaties.³⁵ Het is de vraag of die organisaties in gelijke mate als voorheen een buffer kunnen vormen tegen politiek-religieus extremisme. Turks-Nederlandse jongeren blijven zich naast Nederlands ook Turks voelen maar oriënteren zich meer dan de generaties voor hen op de Nederlandse samenleving.³⁶ Dat is een positieve ontwikkeling. Meer integratie in de samenleving kan er echter ook toe leiden dat sommigen vaker discriminatie en uitsluiting ervaren; de bekende integratieparadox. Negatieve gevoelens naar aanleiding van discriminatie en 'islamofobie' lijken sterk te leven bij veel jongeren met een Turkse achtergrond, mogelijk meer dan bij eerdere generaties.³⁷ Al in het jaarverslag over 2007 signaleerde de AIVD dat de hevigheid van het islamdebat onder sommige Turkse Nederlanders leidde tot afstand van de Nederlandse samenleving. Dat debat wordt ook nu nog geregeld in alle hevigheid gevoerd evenals dat over de vermeende beperkte loyaliteit van Turkse Nederlanders aan de Nederlandse samenleving. Radicale agitators haken gretig op deze thema's in. Dat heeft in potentie een negatieve invloed op de weerbaarheid tegen extremisme.

Eindnoten

- 1 'AIVD Jaarverslag 2008', AIVD 2009. .
- 2 Per 1 februari 2021. <https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/dossier-asiel-migratie-en-integratie/hoeveel-mensen-met-een-migratieachtergrond-wonen-in-nederland>.
- 3 Formeel: personen van wie (een van) de ouders tot de tweede generatie Turkse Nederlanders behoren. Zie: <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2020/46/personen-met-ouders-van-tweede-generatie-1-januari-2020>.
- 4 Cijfer uit 2018: W. Huijnk, 'De religieuze beleving van moslims in Nederland. Diversiteit en verandering in beeld', Sociaal en Cultureel Planbureau 2018, p.6.
- 5 In het onderzoek van Huijnk noemt 6% van de Nederlandse moslims zich 'aleviet' (Huijnk, 'De religieuze beleving van moslims in Nederland', p.25). Volgens een andere publicatie behoort circa 25% van de Turkse Nederlanders tot de Alevieten: 'Verhoudingen tussen Turks-Nederlandse groeperingen', Informatieblad Kennisplatform Integratie & Samenleving en Expertise-unit Sociale Stabiliteit (Ministerie van SZW) 2019.
- 6 Er zijn in de soennitische islam vier grote wetsscholen (madhahibs). De hanafitische wetsschool is dominant in Turkije, Pakistan, India, Afghanistan, Egypte en West-Afrika.
- 7 Geloofsleerscholen binnen de islamitische theologie houden zich bezig met de vraag hoe moslims primaire bronteksten kunnen gebruiken of interpreteren. Maturidi geldt als de traditionele rationalistische school volgens welke de menselijke ratio gelijkwaardig is aan de primaire bronnen. De menselijke ratio is uiteindelijk doorslaggevend. 'Moskeeën in verandering. Zes casestudies', NTA (Nuance door Training en Advies) 2020, p.128.
- 8 Kortheidshalve wordt voor meer informatie over deze organisaties verwezen naar enkele andere publicaties: 'Verhoudingen tussen Turks-Nederlandse groeperingen' (Kennisplatform I&S en ESS); Th. Sunier en N. Landman, 'Turkse islam. Actualisatie van kennis over Turkse religieuze stromingen en organisaties in Nederland', 2014; 'Wat zijn dat nou voor clubs? Praktijkonderzoek naar SICN, ISN (Diyamet), Milli Görüş en Hizmet (Gülen)', Radar Bureau voor sociale vraagstukken, 2017. Er zijn nog enkele andere Turkse organisaties die religieuze studiehuizen of moskeeën beheren; deze zijn kleiner (zoals de Nurcu's) of hebben meer een politiek en sociaal dan een religieus karakter (de Turkse Federatie Nederland).
- 9 Sunier en Landman, 'Turkse Islam', p. 31-51.
- 10 Sunier en Landman, 'Turkse Islam', p.31.
- 11 Zie de position paper voor en getuigenis van Erik Jan Zürcher voor de Parlementaire ondervragingscommissie naar ongewenste beïnvloeding uit onvrije landen (POCOB).
- 12 'Wat zijn dat nou voor clubs?', p.40-44.
- 13 <https://www.milligorus.nl/over-ons/>
- 14 'Wat zijn dat nou voor clubs?' p.31.

- 15 Voor de begrippen jihadisme, politiek salafisme en islamisme, zie: J. Wagemakers, 'Making definitional sense of Islamism', Orient, 2021. Wat betreft jihadisme: de NCTV gebruikt in deze en veel andere publicaties de meer gangbare term 'jihadisme' om het mondiaal jihadi-salafisme aan te duiden, hoewel de laatste term preciezer is.
- 16 Zoals verwoord in het meest recente academisch onderzoek waarin radicalisering onder Turkse Nederlanders specifiek werd onderzocht: Staring e.a., 'Maatschappelijke positie van Turkse Nederlanders: ontwikkelingen en risico's op criminaliteit en radicalisering', 2014.
- 17 Staring e.a., 'Maatschappelijke positie onder Turkse Nederlanders', p. 266-267. F. Geelhoed en R.H.J.M. Staring, 'Wereldbeelden en weerbaarheid van Turks-Nederlandse jongeren. De twee gezichten van een sterke interne gerichtheid', Justitiële Verkenningen 2-2016, p.61. Ook de koepels zelf beweren dit: 'Wat zijn dat nou voor clubs?', p.49-50.
- 17 Staring e.a., 'Maatschappelijke positie onder Turkse Nederlanders', p. 266-267. F. Geelhoed en R.H.J.M. Staring, 'Wereldbeelden en weerbaarheid van Turks-Nederlandse jongeren. De twee gezichten van een sterke interne gerichtheid', Justitiële Verkenningen 2-2016, p.61. Ook de koepels zelf beweren dit: 'Wat zijn dat nou voor clubs?', p.49-50.
- 18 'AIVD Jaarverslag 2008'. Zie ook: 'AIVD Jaarverslag 2007' AIVD 2008.
- 19 Over de HuT, zie P. Grol en D. Weggemans, 'Eigen koers richting kalifaat, een beeld van Hizb ut-Tahrir in Nederland', Tijdschrift voor Religie, Recht en Beleid 2020 (11) 3; Over de Kaplangroep – oorspronkelijk een extreme afsplitsing van Milli Görüş - in Nederland is nauwelijks geschreven in academische kring, onder meer omdat deze gesloten organisatie zeer klein is: zie Staring, 'Maatschappelijke positie onder Turkse Nederlanders', p.223; Sunier en Landman, 'Turkse islam', p.71.
- 20 'Jaarverslag AIVD 2020'. P.6.
- 21 Zie: A. Weenink, 'De Syriëgangers', Landelijke Eenheid Politie, 2019, p.45; E. Bakker en R. de Bont, 'Belgian and Dutch Jihadist Foreign Fighters (2012–2015): Characteristics, Motivations, and Roles in the War in Syria and Iraq', Small Wars and Insurgencies, 2016, P.841.
- 22 De dader van de terroristische aanslag op het Centraal Station in Amsterdam op 31 augustus 2018 handelde uit een radicaalislamitisch motief maar wordt niet gerekend tot aanhanger van het mondiaal jihadi-salafisme.
- 23 Zie hierover bijvoorbeeld 'Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland 54', NCTV, april 2021.
- 24 W. Huijnk, 'De religieuze beleving van moslims in Nederland', p. 25.
- 25 Zie: <https://www.aivd.nl/onderwerpen/radicale-islam>; Beleidsreactie op Parlementaire Ondervragingscommissie ongewenste beïnvloeding uit onvrije landen (POCOB), 20 oktober 2020, p.8.
- 26 Deze passage is met name gebaseerd op de Facebookpagina's van diverse jongerenorganisaties. Over deze ontwikkeling is eerder gerapporteerd in: 'Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland' 46, NCTV november 2017 en 'Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland' 49, NCTV februari 2019.

- 27 Zie hierover: 'Salafisme in Nederland: diversiteit en dynamiek', AIVD en NCTV, 2015, p.13.
- 28 'Millî Görüş nam jongeren mee op 'kamp' naar radicale imam', NRC 18 augustus 2018.
- 29 Over de diasporapolitiek, zie: C. Houtkamp en K. de Bruijne, 'Whose long arm? Challenges to understanding Turkish diaspora politics, Clingendael Policy Brief, 2021. Zie ook de getuigenis van E.J Zürcher in: '(On)zichtbare invloed. Verslag parlementaire ondervragingscommissie naar ongewenste beïnvloeding uit onvrije landen', 2020, p. 457.
- 30 'Decimated Muslim Brotherhood Still Inspires Fear. Its Members Wonder Why', The New York Times, 15 juli 2017.
- 31 'Muslim Brotherhood in Turkey', Counterterrorism project, 2 mei 2019, p.4-5.
- 32 A. Hammond, 'Salafism infiltrates Turkish religious discourse', MEI@75, 22 juli 2015. A. Hammond, 'Salafi thought in Turkish public discourse since 1980', International Journal of Middle Eastern Studies, 2017, p.417-435.
- 33 'De Egyptische oppositie was welkom in Istanbul. Nu moet ze daar ook op haar tellen passen', De Volkskrant 27 april 2021.
- 34 Gebaseerd op waarnemingen op websites van Turks-Nederlandse organisaties.
- 35 E. Butter en R. van Oordt, 'Zuilen in de Polder? Een verkenning van de institutionalisering van de islam in Nederland', 2017, p. 423-426.
- 36 Staring, Maatschappelijke positie van Turkse Nederlanders, p.264; 'Wat zijn dat nou voor clubs?', p.52-53; F. Geelhoed en R. Staring, 'Nooit Nederlander genoeg' Turks-Nederlandse jongeren over hun sociaal-culturele posities, wereldbeelden en attitudes ten opzichte van (religieus geïnspireerd) geweld', in: 'Werelden van verschil. Over de sociaal-culturele afstand en positie van migrantengroepen in Nederland', Sociaal en Cultureel Planbureau, 2015.
- 37 'Wat zijn dat nou voor clubs?', p.52-53. Geelhoed en Staring, 'Nooit Nederlander genoeg'. Over de toegenomen beleefde discriminatie van moslims in Nederland, zie verder: Huijnk, 'De religieuze beleving van moslims in Nederland', p.65-66.

Uitgave

Nationaal Coördinator
Terrorismebestrijding
en Veiligheid (NCTV)
Postbus 20301
2500 EH Den Haag
Turfmarkt 147
2511 DP Den Haag
070 751 5050

Meer informatie

www.nctv.nl
info@nctv.minjenv.nl
[@nctv_nl](https://twitter.com/nctv_nl)

juli 2021